

KATARZYNA MIKOCKA-RACHUBOWA

Warszawa, Instytut Sztuki PAN

Rzeźby ogrodowe w Młynowie na Wołyniu i ich twórca Grzegorz Czaykowski

*1. G. Czaykowski, rzeźba ogrodowa, pałac
w Młynowie na Wołyniu. 1795*

Młynów, położony nad rzeką Ikwą niedaleko Dubna na Wołyniu, należał od XVI w. do rodziny Chodkiewiczów. Na przełomie XVIII i XIX w. stał się ich rodową rezydencją i wówczas wzniesiono tam pałac z rozległym założeniem ogrodowym. Prace prowadzono na zlecenie ówczesnej właścicielki Młynowa, Ludwiki z Rzewuskich Chodkiewiczowej (1744-1816), wdowy po zmarłym w 1781 r. Janie Mikołaju Chodkiewiczu, staroście żmudzkiem. Urządzenie rezydencji kończył syn Chodkiewiczowej, Aleksander (1776-1838), senator-kasztelan Królestwa Polskiego, członek wielu towarzystw naukowych, literat, mecenas i kolekcjoner dzieł sztuki, który odziedziczył Młynów wraz z resztą pokaźnej fortuny. Pałac jednak nigdy nie został ostatecznie ukończony. Po zniszczeniach I wojny światowej popadł w ruinę, a znajdujące się w nim bogate zbiory zostały zrabowane w 1919 r. przez bolszewików. Do czasu II wojny światowej, w dużej części zrujnowany, pozostawał niezamieszkały – odbudowano jedynie dawną oficynę, przetrwały też niektóre z budowli parkowych. Po 1939 r. pałac został rozebrany do fundamentów, a jego cenne zbiory artystyczne i bibliofilskie wraz z całym wyposażeniem uległy zniszczeniom i rozproszeniu¹.

¹ O Młynowie znajdujemy wzmianki w dawnej literaturze w: J.I. KRASZEWSKI, *Wspomnienia Polesia, Wołynia i Litwy*, t. 2, Wilno 1840, s. 114-118; M. BALIŃSKI, T. LIPIŃSKI, *Starożytna Polska pod względem historycznym*,

Za twórcę rezydencji w Młynowie uważano dawniej błędnie architekta Efraima Schregera². Nazwisko rzeczywistego autora projektów i kierownika prowadzonych tam prac - Leopolda Szlegiela (Szlegiera), architekta i ogrodnika zatrudnionego przez Ludwikę Chodkiewiczową, podał Franciszek German na podstawie archiwaliów z archiwum młynowskiego przechowywanych w zbiorze Muzeum Narodowego w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie³. Rolę Szlegiela w tworzeniu rezydencji w Młynowie omówił ostatnio szeroko Jerzy Kowalczyk, wykorzystując projekty zespołu pałacowo-ogrodowego jego autorstwa z 1785 r., znajdujące się w Archiwum Państwowym w Krakowie na Wawelu⁴.

Urządzenie wspañiałej rezydencji w Młynowie Ludwika Chodkiewiczowa rozpoczęła około 1785 r. od założenia ogrodu, określanego w archiwaliach jako „ogród włoski”. Ten położony po obu stronach paradnego dziedzińca rozległy ogród, będący właściwie parkiem, składał się z dwóch części – mniejszej, znajdującej się po prawej stronie alei wjazdowej (zwanej „amfiteatrem prawym”) oraz większej, po stronie lewej, usytuowanej na brzegach szerokiego kanału, na dość stromo opadających stokach („amfiteatr lewy”). Prawa część ogrodu ciągnęła się za pałacem dochodząc do Ikwy, gdzie zbliżała się do części lewej w miejscu, w którym pomiędzy grupami drzew pozostawiono perspektywę dającą z okien pałacu widok na miasteczko. W ogrodzie pośród wielu setek drzew różnorodnych gatunków krajowych i egzotycznych, mnóstwa krzewów i kwiatów, stały ogrodowe pawilony, ozdobne altany, grotty, kaskady i mostki, a wielką jego ozdobą były kamienne posągi.

O rzeźbach znajdujących się dawniej w ogrodzie pałacowym w Młynowie w dotychczasowej literaturze znajdujemy niewiele informacji. Prócz wzmianki z końca XIX w., że w ogrodzie znajdowały się posągi⁵, w 1939 r. napisano: „w południowej jego części [...], okolona wieńcem pięknych starych drzew [...] bieleje jedyna, niestety zniszczona, rzeźba figuralna”, zamieszczono też jej zdjęcie⁶. Więcej wiadomości o rzeźbach ogrodowych

jeograficznym i statystycznym opisana ..., t. 2, Warszawa 1844, s. 839, 1408; J. U. NIEMCEWICZ, *Podróże historyczne po ziemiach polskich między rokiem 1811 a 1828 odbyte*, Paryż 1858, s. 207-208; J. DUNIN-KARWICKI, *Opowiadania historyczne. Miejscowości nad Ikwą, ich przeszłość i teraźniejszość*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” (Lwów), XXVI, 1898, s. 386-395, 510-514, 625-632; F. KOWALSKI, *Wspomnienia (1819-1823)*, Kijów 1912, s. 164-177; M. ORŁOWICZ, *Ilustrowany przewodnik po Wołyniu*, Łuck 1929, s. 302-306. O mieszkańcach Młynowa pisali też m.in.: [A. ANDRZEJOWSKI], *Ramoty starego Detiuka o Wołyniu*, wyd. F. Rawita Gawroński, Wilno 1914, passim, m.in. t. 3, s. 215-219; W. MESZTOWICZ, *Poszło z dymem. Gawędy o czasach i ludziach*, Londyn 1973, s. 118-121. O przedstawieniach ikonograficznych Młynowa por.: Z. KUCIELSKA, Z. TOBIASZOWA, *Katalog rysunków architektonicznych ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie. I. Rysunki Napoleona Ordy*, Warszawa 1975, s. 118-119, nr 434-437 (cztery rysunki z lat 1862-1876). O ogrodzie pałacowym w Młynowie: K. ŻELECHOWSKA, G. CIOŁEK, *Ze studiów nad założeniami ogrodowymi Wołynia*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury”, VII, 1939 nr 1, s. 33-36. Najobszerniejsze omówienie rezydencji młynowskiej i znajdujących się w niej dzieł sztuki w: R. AFTANAZY, *Materiały do dziejów rezydencji*, pod red. A. J. Baranowskiego, t. 5A: *Dawne województwo wołyńskie*, Warszawa 1988, s. 286-330, t. 5B, Warszawa 1988, il. 241-282.

² Por.: ORŁOWICZ, op. cit., s. 304; ŻELECHOWSKA, CIOŁEK, op. cit., s. 33; S. ŁOZA, *Architekci i budowniczowie w Polsce*, Warszawa 1954, s. 274 (jako atrybucja niepewna); S. LORENTZ, *Efraim Szreger architekt polski XVIII w.*, Warszawa 1986, s. 293-296.

³ A. JEŁOWICKI, *Listy do Ksaweryny. Listy do Ksaweryny Chodkiewiczowej z lat 1832-1839*, oprac. F. German, Warszawa 1964, s. 17-18 przypis 33.

⁴ J. KOWALCZYK, *Projekty Leopolda Szlegiela rezydencji Chodkiewiczów w Młynowie z końca XVIII w.*, „Biuletyn Historii Sztuki”, LIII, 1991 nr 1-2, s. 53-68.

⁵ DUNIN-KARWICKI, op. cit., s. 511.

⁶ ŻELECHOWSKA, CIOŁEK, op. cit., s. 33 oraz il. 41 na s. 35. AFTANAZY, op. cit., s. 318 pisze, że wówczas w ogrodzie stały dwa posągi: figura Diany wykonana z brązu francuskiego i gorszy od niej posąg Apolla, natomiast zamieszczona przez niego fotografia przedstawia tę samą rzeźbę, którą pokazano w pracy Żelechowskiej i Ciołka, z podpisem, że jest to rzeźba parkowa *Wenus* w 1938 r. (AFTANAZY, op. cit., t. 5B, il. 282 na s. 153).

Młynowa podali Franciszek German⁷, i Roman Aftanazy⁸, opierając się na przechowywanym w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie (w zbiorze Muzeum Narodowego) inwentarzu dóbr klucza młynowskiego z 13 czerwca 1798 r.⁹ Wymienione w nim zostały zdobiące ogród kamienne posągi: Flory, Temidy, Apolla, Adonisa, Minerwy, Ledy, Fauna, cezara Antoniusza, Latony i leżącej Kleopatry, a także pomnik ku czci hetmana Wacława Rzewuskiego, ojca Ludwiki Chodkiewiczowej, w formie kamiennej urny. Aftanazy pisze, że były one „malowniczo rozmieszczone, choć nie zawsze najlepszego wykonania”¹⁰. To wszystko, co dotychczas wiadomo było o młynowskich rzeźbach.

W badaniach dotyczących tego tematu nie wykorzystano materiałów z Archiwum Młynowskiego Chodkiewiczów, przechowywanych w Archiwum Państwowym w Krakowie na Wawelu¹¹. Najistotniejszy dla naszych rozważań jest kontrakt zawarty 31 maja 1795 r. między *Szlegierem architektem* a Grzegorzem Czaykowskim, *mistrzem kunsztu snycerskiego* (por. aneks) na wykonanie siedmiu posągów z *dobrego kamienia* – sześciu stojących: Flory, Pomony, Minerwy, Ledy, Adonisa i Fauna, każda wysokości trzy i pół łokcia (ok. 2 m) oraz leżącej Kleopatry, mierzącej 4 łokcie (2,30 m). Rzeźby te Czaykowski miał wykonać na podstawie rycin z *książki kopersztychów*, danej mu przez Szlegiela. Za każdą statuetkę *meister* miał otrzymać 270 złp ze skarbu pani Chodkiewiczowej. Pierwsze dwie figury zobowiązał się skończyć *za niedziel osiem*, dostarczyć je do Młynowa i ustawić na wyznaczonym miejscu, a następnie co *osiem niedziel* miał dostarczać kolejne pary posągów. Wszystkie miały mieć postumenty w formie walca (*planty, okrągłi w cerkiel*) wysokości pół łokcia (ok. 30 cm) – poza plintami, na których bezpośrednio stały. Czaykowski w dniu podpisania umowy otrzymał zadatek w wysokości 180 zł. Kolejne płatności następowały w lipcu, sierpniu i wrześniu 1795 r. oraz w lutym, maju i czerwcu roku następnego, a 25 sierpnia 1796 r. artyście wypłacono należność za ostatnie dwie figury objęte tym kontraktem.

Informacje związane z posągami wykonanymi do Młynowa zawiera też *Summaryusz Expensy na Fabrykę Pałacową y Ogrodową z rożnych Rachunków zebrany*, w którym odnotowano wypłaty wynagrodzenia za owych siedem figur kamiennych dokonywane w 1795 i 1796 r.¹², a ponadto w 1797 r. płatność za dalsze trzy posągi¹³. W roku 1798 wypłacono

⁷ Por.: JEŁOWICKI, op. cit., s. 18, przypis 33.

⁸ AFTANAZY, op. cit., s. 289-291.

⁹ *Inwentarz klucza Młynowskiego z opisaniem wszelkich zabudowań skarbowych [...] na dniu 13-tym Julii 1798 roku na Groncie tychże dóbr sporządzony*; obaj autorzy powołują się też na *Plan Ogrodu Młynowskiego Jaśnie Wielmożnych Aleksandra i Ksaweryny Chodkiewiczów* z roku 1836, sporządzony przez Tadeusza Nawskiego, komornika granicznego wileńskiego, oba dokumenty w: Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, Zbiór Muzeum Narodowego, Archiwum Młynowskie (JEŁOWICKI, op. cit., s. 18; AFTANAZY, op. cit., s. 323 przypisy 7 i 8).

¹⁰ AFTANAZY, op. cit., s. 290.

¹¹ Archiwum Państwowe w Krakowie, Oddział na Wawelu, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, nr 1595: *Rachunki budowy pałacu młynowskiego, 1785-1800*; nr 1596: *Zarządzenia i dyspozycje związane z budową pałacu młynowskiego, 1796*; nr 1612: *Opis ogrodu i oranżerii w Młynowie, 1785-1869*; nr 1613: *Spisanie sprzętów i roślin w ogrodzie młynowskim, 1841-1843*.

¹² Archiwum Państwowe w Krakowie, Oddział na Wawelu, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, nr 1595, op. cit., k. nłb.: *Wypłata kamieniarzom za roboty, stosowna do ich należytości wyrach[owana]. Z kontraktu na 7 figur kamiennych wypłata: 1795 roku 31 maja na zadatek dano f[lorenów] 180. 12 Julii na kontrakt do porachunku f[lorenów] 40. 14 Augusti podobnie dano f[lorenów] 96. Tegoż dnia dano podobnie f[lorenów] 126. 3 Septembris podobnie do porachunku f[lorenów] 98. Tegoż dnia podobnie dano f[lorenów] 352. 1796 roku 5 Februarii podobnie dano f[lorenów] 18. 9 maja podobnie dano f[lorenów] 100. 22 maja podobnie dano f[lorenów] 200. 5 Junii podobnie dano f[lorenów] 122. 25 Augusti podobnie dano f[lorenów] 540. [Razem] 1872. Na też figury musiał ktoś dopłacić do zupełnej summy – jw. pani dopłaciła 18”.*

¹³ *Ibid.*, k. nłb.: *Za trzy figury kamienne do ogrodu za sto[so]wną ugodą zrobione, każda po z[oty]ch 270 wypłaciła*

zadatek na wykonanie figur kamiennych objętych nowym kontraktem¹⁴. Nie wiemy, czy wszystkie posągi wyrzeźbił Grzegorz Czaykowski, bo we wspomnianych dokumentach wymieniani są jedynie nieokreśleni z nazwiska *kamieniarze*.

Z dyspozycji wydawanych przez Ludwikę Chodkiewiczową Szlegielowi w 1796 r. wynika, że od stycznia do lipca ukończone posągi były sprowadzane partiami do Młynowa z Poczajowa, gdzie je zapewne wykonywano (lub może jedynie składowano), i na miejscu *malowane* – chodziło najpewniej o zaimpregnowanie kamiennych figur olejem dla ochrony przed wpływami atmosferycznymi, w związku z przeznaczeniem ich do ustawienia w ogrodzie¹⁵.

Inwentarz Młynowa z 1799 r. wymienia znajdujące się tam kamienne rzeźby: na opadającym stoku w partii ogrodu położonej po lewej stronie leżąca Kleopatę i stojącego poniżej Fauna, natomiast w prawej części ogrodu posąg określony jako *Antinues Cesar* (chodziło o Antoniusza) i nieopodal *Latonę na postumencie siedzącą*. Od frontu pałacu przy schodach stały figury Flory i Temidy, wymienione też zostały statua Latony na pagórku (chodziło zapewne o Ledę) oraz posąg stojącego Apolla¹⁶.

Wiadomo, że ostatecznie wszystkich posągów było dwanaście, a prócz nich w ogrodzie pałacowym w Młynowie stanął pomnik Wacława Rzewuskiego, w formie urny z napisem i insygniami, wystawiony mu przez córkę, która pisała do Szlegiela: *Przypominam WPanu. Tę urnę, która stoi w Ogrodzie Filozoficznym, żeby była skończona; insygnie zaś ojca mojego powinni być te: muzyka, malarza, poety, marszałka trybunalskiego, dwie laski hetmana wielkiego koron[nego] buława senatora polskiego i kawalera Orła*

---

kupą jw. pani kamieniarzom f[lorenów] 810". W innym miejscu tego dokumentu też: „Należytość kamieniarzom z kontraktu pierwszego i rejestrów j[m]. pana Szlegiela bez daty podanych. Wyrachowania: 10 figur kamiennych każda a f[lorenów] 270 – f[lorenów] 2700.

¹⁴ Ibid., k. nłb.: *W zadatkach kamieniarzom na nowy kontr[akt] 1798 roku [...] 2 marca na figury kamienne na nowy kontrakt wypłacono f[lorenów] 100.*

¹⁵ Archiwum Państwowe w Krakowie, Oddział na Wawelu, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów nr 1596, wśród dyspozycji wydawanych przez Ludwikę Chodkiewiczową Szlegielowi, s. 5: *Die 22 Januarii 1796, Możejkwów [...] Osoby kamienne sprowadzić z Poczajowa, które niech ksiądz Piotr pomaluje, a oleju kupisz WPan sam za swoim kwitem; s. 12: [bez daty] Osoby kamienne sprowadzić, niech je j[m]. ksiądz pomaluje; s. 20: Die 12, [17]96, maja Grodno [...] Nic mnie WP[an] nie piszesz coś porobił. Ja tylko o to proszę, iżby [...] osoby kamienne na swoim miejscu poustawione i pomalowane [były], te zaś które osoby nie są sprowadzone, proszę ich kazać sprowadzić i pomalować, i każde na swoim miejscu postawić [...]; s. 24-26 (dyspozycja z 18 kwietnia 1796 r. z Możejkowa): [...] 25. Te osoby trzy kamienne, o których WP[an] piszesz, że są już sprowadzone, postaw ich WP[an] każdą na swoim miejscu, sprowadź malarza, gdyby ich pomalował, tak jak pierwsze, co ksiądz Piotr malował, tylko trzeba dobrze pilnować, bo tak nie będzie szczyrze malować jak ksiądz Piotr. 26. Po resztę osób kamiennych poszl[i]j WP[an], żeby były sprowadzone, na swoim miejscu postawione i pomalowane; s. 28: Die 8 Junii [17]96 z Grodna. [...] Resztę figur, które jeszcze nie są sprowadzone, proszę sprowadzić, pomalować i każdą na swoim miejscu postawić; s. 29: Die 27 Junii [17]96 z Możejkowa [...] statuy wszystkie staraj się WP[an] sprowadzić, pomalować i one na miejscach wiadomych jemu postawić; s. 34: Die 9 Julii 96 Możejkwów [...] 22. Figury wszystkie każ WP[an] zaraz pomalować, żeby[m] ja za przybyciem mym zastała wszystkie pomalowane one.*

¹⁶ Archiwum Państwowe w Krakowie, Oddział na Wawelu, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, nr 1612: *Opis ogrodu i oranżerii w Młynowie, 1785-1869, tu: Opisanie ogrodu młynowskiego i znajdujących się w nim zabudowań [...] 18 maja 1799, gdzie na s. 78-79: Figura na wzgórku kamienna leżąca Kleopatra sadzona [...], poniżej Kleopatry znajduje się w pół [...] druga kamienna osadzona stojąca figura Faunus [...], idąc w prawą rękę od Kleopatry ze grobli [...] od grobli kondygnacja wysadzona [...], na płancie ad interim znajduje się figura kamienna osadzona stojąca Antinues [sic] Cesar [...]. Niedaleko tych gór stoi [...] figura kamienna Latona na postumencie siedząca [...], przy pierwszych od frontu schodach znajduje się figura kamienna stojąca Flora [...], przy drugich podobnych kamienna figura stojąca Temis [...], s. 82: Pagórek, na którym osadzona Latona kamienna jedna [...], s. 84: Figura kamienna stojąca Apollina.*

*Białego*¹⁷. Wszystkie te rzeźby zostały wymienione w opisie ogrodu młynowskiego pochodzącym z 1807 r., gdzie jedynie przy jednej figurze, stojącej *pod folwarkiem* i pomalowanej na brązowo zaznaczono, że przedstawia Psyche, przy innych natomiast podano jedynie miejsce ich usytuowania: dwa posągi stały przed pałacem, jeden na wielkich schodach, leżącą figurę umieszczono na pagórku, inną między topolami nad kanałem, kolejne stały naprzeciw obelisku, za kwiatowym ogrodem, na górze porośniętej sosnami *pod winogradem*, na wzgórku koło alei lipowej, a pozostałe dwie ustawiono naprzeciw siebie w ogrodzie i na stawie¹⁸. Niedatowana wzmianka informuje, że kamień do wykonania trzech figur i kamiennej wazy (chodziło być może o pomnik Rzewuskiego) dostarczył kamieniarz z Pełczy Johan¹⁹.

Opis ogrodu sporządzony w listopadzie 1816 r. powtarza powyższe informacje²⁰. Natomiast w początkach lat 40. XIX w. w ogrodzie młynowskim znajdowały się oprócz pomnika Rzewuskiego jedynie trzy posągi – w ogrodzie kwiatowym, nad kanałem i przy szpalerze drzew (*w laskowej ulicy*)²¹, choć inwentarz z 1851 r. wymienia liczbę kamiennych *figur czyli statuów* cztery, obok pomnika Rzewuskiego²². W 1939 r. z dawnego zespołu wykonanego w końcu XVIII w. na zlecenie Ludwiki Chodkiewiczowej została jedna już tylko rzeźba²³.

Twórca posągów wykonanych do ogrodu w Młynowie, rzeźbiarz Grzegorz Czaykowski, pozostawał dotychczas nieznany. Jego nazwiska nie znajdujemy wprawdzie w żadnych publikacjach – natrafiamy na nie jednak w materiałach archiwalnych, w których określany jest jako snycerz (*sculptor ligni*), bo widocznie jego głównym zajęciem była rzeźba w drewnie. Od początku XIX stulecia, a może też wcześniej, mieszkał w położonym

¹⁷ Archiwum Państwowe w Krakowie, Oddział na Wawelu, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, nr 1596, s. 26.

¹⁸ Archiwum Państwowe w Krakowie, Oddział na Wawelu, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, nr 1612, tu: *Opisanie trepauzów, oranżeryjów, figarni i ogrodu młynowskiego, przy podaniu ogrodnikowi Schulcowi roku 1807, die 2 nowembra*, s. 183: *Opisanie figur kamiennych. Psyche brązowo malowana pod folwarkiem figura 1. Na górze koło lipowej ulicy figura z żelami [?] 1 kamienna. Na górze sosnowej pod winogradem figura 1. Za kwiatowym ogrodem figura 1. Pamiętnik czyli urna jw. Wacława Rzewuskiego kamienny 1. Naprzeciw obelisku figura 1. Między topolami nad kanałem figura 1. Na wielkich schodach figura 1. Na froncie pałacu figur obok stojących dwie - 2. Leżąca na garbie jedna - 1. Naprzeciw stojących dwie, jedna w ogrodzie, druga na stawie sztuk 2. W ogóle sztuk 13.*

¹⁹ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, Zbiór Muzeum Narodowego, nr 829: *Ogród w Młynowie*, k. nlb.: *Obrachunek kamieniarza z Pełczy z dostawionych kamieni do pałacu młynowskiego, zapis nie datowany: Obrachunek z Johanem, kamieniarzem z Pełczy, tak z roboty, jako też i za brak kamieni. 1mo: Za kamień na figur trzy, każdy kamień na osobę ugodzony po z[oty]ch 54, uczyni z[oty]ch 162. 2do: za wazę kamienną z pokrywkami z[oty]ch 36 [...].*

²⁰ Archiwum Państwowe w Krakowie, Oddział na Wawelu, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, nr 1612, tu: *Opisanie ogrodu młynowskiego [...] w roku 1816, die 14 Novembris w Młynowie*, s. 213 (to samo na s. 235, gdzie kopia tego inwentarza).

²¹ Archiwum Państwowe w Krakowie, Oddział na Wawelu, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, nr 1613: *Spisanie sprzętów i roślin w ogrodzie młynowskim, 1841-1843*, k. 36: *Spis sprzętów różnych w tymże ogrodzie [...]. Kamiennych: Figur dwie - 2. Pomnik jw. Wacława Rzewuskiego 1. Czaunowych [?]: Figura w ogrodzie kwiatowym 1; k. 42v: *Spis sprzętów różnych w temże ogrodzie [...]. Kamienne: Figur 2 - jedna w laskowej ulicy, a druga nad kanałem 2. Pomnik jw. Wacława Rzewuskiego 1. Czaunowych [?]: Figura w ogrodzie kwiatowym 1.**

²² Archiwum Państwowe w Krakowie, Oddział na Wawelu, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, nr 1612, tu: *Remanent ogrodu pałacowego młynowskiego dnia 7 septembra 1851 r. spisany*, na s. 349: *Kamienne. Pomnik jw. Rzewuskiego 1. Figur czyli statuów 4.*

²³ Por. przypis 6. Pozostać należy przy informacji podanej w pracy Żelechowskiej i Ciołka, którzy nie określają jej tematu, podając pośrednio, że wykonana była z kamienia. Sugestie w pracy Aftanazego o stojących jakoby wówczas w ogrodzie dwóch posągach, przy czym jeden przedstawiający kobietę określany jest raz jako Diana wykonana z brązu francuskiego (!), a w podpisie fotografii (przedstawiającej wyraźnie kamienną rzeźbę) jako Wenus, nie znajdują potwierdzenia.

niedaleko Młynowa i Poczajowa Podkamieniu. Grzegorz Czaykowski jako *sculptor ligni* w Podkamieniu został odnotowany 3 lutego 1805 r., gdy był świadkiem na ślubie Andrzeja Jasińskiego z Wincencją Witkowską²⁴. W Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie znajdują się dokumenty, z których wynika, że żoną artysty była Agnieszka, zmarła 3 grudnia 1828 r. w Podkamieniu w wieku 42 lat²⁵, a ich córka, dwunastoletnia Anna, zmarła tamże 24 stycznia 1820 r.²⁶. Trudno określić, jakie stosunki pokrewieństwa łączyły go z innymi osobami o tym nazwisku, odnotowanymi jako zmarłe w Podkamieniu, takimi, jak: Zofia Czaykowska (zmarła 30 marca 1812 r. w wieku 42 lat)²⁷, Jan Czaykowski (25 kwietnia 1815 r. w wieku 12 lat)²⁸, czy też Teresa Czaykowska (zmarła 3 marca 1799 r. w wieku 79 lat)²⁹ i Sebastian Czaykowski (zmarły w wieku 92 lat 13 stycznia 1820 r.)³⁰. Nazwiska Grzegorza Czaykowskiego nie znajdujemy w księgach zmarłych Podkamienia, co przemawiałoby za tym, że zmarł gdzie indziej, zapewne już po 1828 r. (jego zmarła wówczas żona nie została bowiem określona jako wdowa), nie odnotowano go też w prowadzonych w Podkamieniu księgach ślubów. Pozostaje on więc nadal postacią dość enigmatyczną.

Czaykowski wykonał duży zespół rzeźb do Młynowa poświadczony zachowaną umową, co jest zjawiskiem niezbyt częstym w historii naszej ówczesnej rzeźby. Przy pracy posiłkował się wzorami graficznymi, zapewne na zlecenie fundatorki, a jego sztuka nie odznaczała się chyba zbyt wysokim poziomem – choć jakakolwiek analiza twórczości tego rzeźbiarza nie jest obecnie możliwa. Niemniej dysponująca sporymi przecież możliwościami finansowymi Chodkiewiczowa zdecydowała się skorzystać właśnie z jego usług, chociaż mogła zwrócić się do kogoś z rzeźbiarzy Włochów czynnych wówczas w Warszawie (np. w 1790 r. zatrudniani byli przez nią znani włoscy sztuczownicy z Warszawy, Giuseppe Amadio i Paolo Casasopra³¹), mogła też, jak robili to wielokrotnie przedstawiciele polskiej arystokracji i ziemiaństwa, sprowadzić rzeźby z Włoch, co wiązałoby się oczywiście z nieporównanie większymi kosztami. Do wykonania dużego zespołu posągów ogrodowych zaangażowała właśnie Czaykowskiego, z jakichś trudnych obecnie do ustalenia przyczyn – może właśnie ze względów finansowych lub z braku innego wykonawcy, który podjąłby się tej pracy w wymaganym przez nią terminie, a może decydującym powodem była renoma, jaką artysta ów cieszył się w miejscowym środowisku, będąca dla Chodkiewiczowej wystarczającym argumentem dla powierzenia mu tego zamówienia.

²⁴ Archiwum OO. Dominikanów w Krakowie, nr Pk 42: *Liber copulatorum in Podkamień ab an. 1785 ad 1869*, s. 22 (wypis R. Świętochowskiego w materiałach Słownika Artystów Polskich w Instytucie Sztuki PAN w Warszawie).

²⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Księgi metrykalne wyznania rzymsko-katolickiego archidiecezji lwowskiej, nr 1085: *Index alfabeticus mortuorum parochis rit[us] lat[ini] in Podkamień [...]*, (od 1785 do 1943 r.), s. 41: 3 Dec[embris] 1828 [numerus domus] 92. Czajkowska Agnes [dies vitae] 42 an[ni] [locus] Podkamień.

²⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Księgi metrykalne wyznania rzymsko-katolickiego archidiecezji lwowskiej, nr 1078: *Oppidum Podkamień mortuorum (1785-1827)*, s. 135: 1820 r. [mortus] 24 Jan[uarii] [sepultus] 26 Jan[uarii] [numerus domus] 102. Anna, Gregorii Czaykowski ligni fabio et Agnetis filia, de Podkamień [dies vitae] anni 12 [morbus et qualitas mortis] locali; też: ibidem, nr 1085, op. cit., s. 40.

²⁷ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Księgi metrykalne wyznania rzymsko-katolickiego archidiecezji lwowskiej, nr 1078, op. cit., s. 109; nr 1085, op. cit., s. 40.

²⁸ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Księgi metrykalne wyznania rzymsko-katolickiego archidiecezji lwowskiej, nr 1078, op. cit., s. 119; nr 1085, op. cit., s. 40.

²⁹ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Księgi metrykalne wyznania rzymsko-katolickiego archidiecezji lwowskiej, nr 1085, op. cit., s. 39.

³⁰ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Księgi metrykalne wyznania rzymsko-katolickiego archidiecezji lwowskiej, nr 1085, op. cit., s. 40.

³¹ Archiwum Państwowe w Krakowie, Oddział na Wawelu, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, nr 1595, op. cit., plik *Kwity 1790*, k. nlb.

Aneks

Kontrakt z Grzegorzem Czaykowskim *mistrzem kunsztu snycerskiego* na wykonanie siedmiu posągów kamiennych do Młynowa, zawarty 31 maja 1795 r. przez architekta Szlegiera (Szlegiela) w imieniu Ludwiki Chodkiewiczowej.

Archiwum Państwowe w Krakowie, Oddział na Wawelu, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, nr 1595: *Rachunki budowy pałacu młynowskiego*, 1785-1800, k. nlb. (karta podwójna, zapisana *recto* i *verso*).

[Tytuł na obwolucie:] *Kontrakt Czaykoskiego na figura kamienny*

Pomiędzy skarbu [?] jaśnie wielmożne hrabiną Chodkiewiczowie, Księstwa Smujdskiego staroszczyzny, także z trugae strony z jm. pana Czaykoskiego, maistra kunstu czniczyrsky, stanął ugody następujący, na zrobienia rosznych osoby z kamienny sztuk siedem, to jest stojący sześć i leżący jedna, w tym wyrażeniu: 1mo Boginy Flora. 2) Boginy Pomona. 3) Minerwa. 4) Leda. 5) Adonis. 6) Faunus jeden. 7) Leżący Cleopatra, który tych figurow odbierał ode mnie meister, każdy w swoje należący modellu, z książczkie w koperstychów wyrażnie dla swoje roboty. Kaszdy stojący figura ma być wysoko, łokcie trzy i pół, a leżący po łokcie cztery, i wszystkie tej figura z dobrego kamieni zrobiony, wszystkie z swoim kosztem odbierze meister ze skarbu jw. pani Chodkiewiczowy złoty[ch] polsk[ich] 270 za każdy sztuk. Pierwszy dwa figury obowiązuje się meister skątczyć za niedziel osim, w którego c[z]asu meister będ[zi]e obowiązany, że w swoim miejsce ze skarbowemi podwodami do Młynowa Młynowie [sic] przyprowadzić i w należący mieszce postawić, i za każdej niedziel osim na dalszego c[z]asu dwie figura w tym samym sposobu odprowa[d]zić do Mlinowie, także pod każdy figura obroczyć swoje planty, nad kt[ó]roj uny stać będą, sprowadzić okrągli planty, okrągli w cerkiel, wysokość pół łokcie, i żeby na około miał wyskok od mniejszych planty całów trzy. Na do wszystko stanął ugody z obie strony i dla pewny dotrzymany tych wszystkie obiętnosci potpisują się. Datt [w] Mlinowie, dnia 31 maju 1795 roku.

Szlegier, architekt. Grzegorz Caykowski [sic].

*Na to brał meister na zadatek złotych polskich 180, sto osemśszesząt.
Czaykowski, Szlegier*

[dopisek innym atramentem]

12 lypca wz[i]ął na ten kontrakt f[lore]n[ów] 40, czerdzieści.

14 aw[gusta] daje na ten kontrakt f[lore]n[ów] 96, dziewendziesiąt sześć.

Wziął 14 augusta złotych sto dwasięścia i sześć, zł 126.

Die 3 septembra dopłacono temuż majstrowi za dwie figury z[oty]ch dziewięćdziesiąt osim, zł 98.

Tegoż dnia na zadatek na 3 figury mające się robić z[oty]ch trzysta pięćdziesiąt i dwa, zł 352.

Fr. Onichimowski, m[anu] p[ropria].

Zapłacone dnia 5 february złoty[ch] osimnascie. NB. 18 zł. Szlegier. Ditt[o] wziął zł 18.

Szlegier

Zapłacił na to jm. pan Bernardowicz złotych sta. NB. 100, na który potpisuje się Szlegier. Dnia 9 maja 1796 roku.

22 maja 1796 wypłacił na konto tej roboty jm. pan Bernatowicz zł pol[skich] dwieście. N° 200.

Datum ut supra w Młynowie. Szlegier.

Dnia 5 juny wziął reszty zapłatę zł sto dwasięścia i dwa, zł 122. Szlegier.

Dnia 25 Augusti zapłacił jm. pan Bernardowicz na ten kontrakt reszty należytości za figur dwie zł 540, piszę 540 zł. Datum ut supra [w] Mlinowie. Szlegier.

The Garden Sculptures at the Volhynian aristocratic residence of Młynów and their creator, Grzegorz Czaykowski

At the turn of the 18th and 19th centuries, a magnificent residence was raised at Młynów in Volhynia for its contemporaneous owner, Ludwika Chodkiewiczowa of the Rzewuskis. Work was commenced in 1785 with the laying out on both sides of a palatial parade courtyard of an extensive garden, in which pavilions, arbours, grottoes, cascades and miniature bridges were created. The main decorative element, however, were its stone statues. Little has been discovered on the subject of these sculptures, apart from their inclusion in an inventory of the residence at the end of the 18th century, in which no mention is made of their designer.

In the State Archives housed in the Wawel Castle in Cracow, in the Młynów Archive of the Chodkiewicz family, a contract has been preserved signed on 31st May 1795 between the architect Leopold Szlegiel (designer and supervisor of the building work carried out at Młynów) and the sculptor Grzegorz Czaykowski. This contract was for seven allegorical figures: Flora, Pomona, Minerva, Leda, Adonis and Faun; each in erect positions and c. 2m in height, as well as a prostrate Cleopatra (c. 2.30m in length), all intended for the palace gardens. These sculptures had to be composed in accordance with the prints contained in a book that was handed to Czaykowski by Szlegiel. For each completed sculpture the artist was to receive 270 złotys. Each

of the statues referred to in the contract was apparently completed by the summer of 1796.

In 1797 Czaykowski was paid for an additional three statues, while a year later he was paid for work carried out on stone figures as part of a new contract. It is not known if these sculptures were also the work of Czaykowski, since no reference is made to his name in the documents preserved. It is clear that in total there would have been a dozen figures (i.e. in addition to the previously identified one there would also have been: Antonius, Latona, Themis, Apollo and Psyche), while in addition to these there also stood a monument in honour of Waław Rzewuski, father of Ludwika Chodkiewiczowa, in the form of an urn with insignia and inscriptions. In 1939, of the entire group, just one sculpture survived.

Grzegorz Czaykowski, the sculptor of the above-mentioned sculptures, was a completely unknown figure until now, and nothing is known about his other works. Archival materials reveal that he was a resident of Podkarmień, a village situated close to Młynów, that he sculpted in wood and stone and he died some time after 1828. His creative work does not appear to have been of a particularly skilled level, although the fact he was entrusted with a contract of some importance such as the one for the Młynów statues seems to suggest that he must have enjoyed some renown among the local elite.

Translated by Peter Martyn

1. G. Czaykowski, garden statue, palace at Młynów in Volhynie